

ΤΟ ΣΚΟΤΕΙΝΟΝ ΣΗΜΕΙΟΝ ΤΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ

Ἡ Ἀπελπισία. Ἀκριβῶς διὰ τὸ ἀβέβαιον τῆς μετὰ θάνατον ζωῆς ἔχασαν οἱ πολλοὶ καὶ τὴν πεποίθησιν εἰς τὸ νόημα καὶ τὴν πνευματικὴν ἀξίαν τῆς παρούσης ζωῆς. Πιεζόμενοι ἀπὸ τὴν πραγματικὴν ἀτέλειαν καὶ ἀθλιότητα, ἣτις ὄντως παρατηρεῖται καὶ θὰ παρατηρῆται εἰς τὴν παροῦσαν ζωὴν, κατέληξαν πολλοὶ εἰς τὴν ἀπελπισίαν καὶ ἠσπάσαντο τὴν αὐτοκτονίαν, ὡς μοναδικὸν μέσον ἀπαλλαγῆς ἀπὸ τῶν δεινῶν τῆς ζωῆς αὐτῆς. Ὅσοι ἐκ τῶν σκεπτομένων ἔθεσαν ὡς σκοπὸν τῆς ζωῆς τὴν ἀπὸλαυσιν—ὀλόκληρος ἢ Ἑλλ. φιλοσοφία σκοπὸν τῆς ζωῆς ἔχει θέσει τὴν εὐδαιμονίαν—διεπίστωσαν ὅτι ἡ ζωὴ εἶναι γεμάτη πικρίας καὶ ἀπογοητεύσεων καὶ δὲν δύναται νὰ μᾶς παράσχη τὴν ποθητὴν εὐδαιμονίαν. Διὰ τοῦτο δὲν ἐδίστασαν πολλοὶ ἐξ αὐτῶν νὰ γίνουν καὶ κήρυκες τοῦ αὐθαίρετου θανάτου. Διὰ τοῦ παρόντος δὲν θέλομεν ποτὲ νὰ συμπεράνωμεν, ὅτι ἡ φιλοσοφία ὠδήγησεν εἰς τὴν αὐτοκτονίαν. Ἀπλῶς θέλομεν νὰ τονίσωμεν, ὅτι ἡ ἀδυναμία τῆς φιλοσοφίας πρὸς πλήρη κατανόησιν τοῦ νοήματος τῆς ζωῆς, ὠδήγησεν αὐτὴν εἰς τὸ σημεῖον, ὥστε εἰς τινὰς περιστάσεις νὰ ἐπιτρέψῃ καὶ αὐτὴν τὴν αὐτοκτονίαν. Ἀκρῶς ὀπαδὸς τῆς αὐτοκτονίας ὑπῆρξε κυρίως ὁ Ἡγησίας ὁ Πεισιθάνατος. Ὡς ὑψιστον ἀγαθὸν τοῦ ἀνθρώπου ἔθεσε τὴν τελείαν καὶ διαρκῆ ἡδονήν. Ἐπειδὴ ὅμως τοῦτο εἶναι ἀδύνατον ἐν τῇ ζωῇ ταύτῃ, ἐδίδαξε καὶ ἔπεισε πολλοὺς ὀπαδοὺς του νὰ προβοῦν εἰς αὐτοκτονίαν, ἐξ οὗ καὶ Πεισιθάνατος ἐπωνομάσθη (1). Οἱ στωικοί, παρ' ὄλην τὴν προσπάθειαν αὐτῶν ὅπως ἀποκτήσουν τὴν διὰ τοῦ ὀνόματός των χαρακτηρισθεῖσαν «ἀπάθειαν καὶ ἀταραξίαν» ἐν τῷ βίῳ, ὄχι μόνον ἐνέκριναν τὴν αὐτοκτονίαν, ἀλλὰ καὶ ἐθεώρησαν αὐτὴν ἐπιβεβλημένην πρὸς ἀπαλλαγὴν ἀπὸ τῆς ἀνυποφόρου πλέον καταστάσεως ζωῆς. Οἱ δὲ θαυμασταὶ τῆς Στοᾶς—μὲ κάποιον ἀνθρώπινον δίκαιον βεβαίως—ὄχι μόνον ἀναφέρουν τὰς αὐτοκτονίας, ἀλλὰ καὶ ὑπερτονίζουν ταύτας ὡς τινὰ ἡρωισμόν, ὡς ἄρσιν τῶν ἡρώων τῆς Στοᾶς ὑπὲρ τὰς περιστάσεις, τὰς θλίψεις καὶ τὴν ζωὴν αὐτὴν. Ὅταν κανεὶς δὲν ἔχη ἀποκτήσει σαφῆ ἐπίγνωσιν τοῦ ὑψηλοῦ σκοποῦ τῆς ζωῆς, τότε ἡ ζωὴ εἶναι ὄντως ἀβίωτος, δι' ἐκεῖνον ποῦ θέλει νὰ σκέπτεται. Καὶ ὅμως ἡ ὄλη φιλοσοφία εἰς τοῦτο ἀποβλέπει, νὰ δώσῃ νόημα εἰς τὴν ζωὴν, καὶ διὰ τοῦ νοήματος νὰ δώσῃ χαρὰν καὶ εὐδαιμονίαν. Ποτὲ δὲ ἡ ἄρνησις τῆς ζωῆς καὶ δὴ ἐξ ἀπελπισίας δὲν προσδίδει νόημα καὶ ἀξίαν εἰς αὐτὴν. Ὅλως τοῦναντίον ἀπογυμνοῖ αὐτὴν πάσης ἀξίας ἀντικειμενικῆς. Ὑποβιάζει τὴν ζωὴν εἰς ἀπλήν ὑποκειμενικὴν ὑπόθεσιν, περὶ ἧς δύναται ὁ τυχὼν νὰ ἀποφαίνεται κατὰ τὸ δοκοῦν. Ἡ ζωὴ εἶναι ἀγαθόν τι, ὅτι

1. Ed. Zeller μν. ἐρ. II, 1 σελ. 379 ἐξῆς. E. Mayer μν. σελ. 109.

ποθεῖ κατ' ἐξοχήν πάντα τὰ ζῶντα ὄντα, ἄσχετον κατὰ ποῖον βαθμὸν μετέχει αὐτῆς ἕκαστον. Τὸ φυτὸν π. χ. οὐδέποτε παραιτεῖται τῆς ζωῆς, οὐδέποτε αὐτοκτονεῖ, διότι τὸ συνήντησεν ἢ ξηρασία ἢ ἡ πτωχεία τοῦ ἐδάφους. Θὰ προσπαθήσῃ παντὶ τρόπῳ νὰ προσαρμοσθῇ πρὸς τὸ περιβάλλον διὰ νὰ ζήσῃ. Μόνον ὅταν ἔχη ἀποθάνει ἐξ ἀτροφίας ἢ ἄλλης τινὸς νόσου, μόνον τότε θὰ πέσῃ. Ἡ ζωὴ εἶναι τι τὸ ἀνώτερον τῶν δυνάμεων ἡμῶν, διὸ καὶ ἀσύλληπτον. Εἶναι κάτι ποῦ ξεπερνᾷ τὰ ὅρια τοῦ χώρου καὶ χρόνου, μέσα εἰς τὰ ὁποῖα κινεῖται ὁ κοινὸς νοῦς τοῦ ἀνθρώπου. Ὁ νοῦς μετέχει τῆς ζωῆς, δὲν περιέχει ὁμως αὐτὴν καὶ δὲν δύναται νὰ περιλάβῃ ἐν ἑαυτῷ τὸ μεγαλύτερον περιεχόμενον αὐτῆς. Διὰ τοῦτο ἡ ἀνθρώπινη ἀντίληψις δὲν ἦτο δυνατόν νὰ συλλάβῃ πλήρως τὸ νόημα τῆς ζωῆς. Ἐβάδισεν ἀρκετὰ ψηλαφοῦσα μέσα εἰς τὸ χάος καὶ ζητοῦσα φῶς καὶ προσανατολισμόν, καὶ εὔρε φῶς, πλὴν ποτε ἀρκετόν. Ἀποθνήσκει μετὰ τὸ παράπονον: «περισσότερον φῶς». Ἔτι μικρὸν ὁμως καὶ θὰ ἀκουσθῇ ἢ παρήγορος φωνή: «Ἐγὼ εἰμι ἡ ἀνάστασις καὶ ἡ ζωὴ» θὰ κηρύξῃ συντόμως μετὰ πεποιθήσεως ὁ «λόγος τῆς ζωῆς». «Ἐγὼ εἰμι τὸ φῶς!» καὶ θὰ καλέσῃ ὅλους τοὺς διψῶντας καὶ κουρασμένους τῆς ζωῆς διὰ νὰ εὔρουν ἀνάπαυσιν, φῶς, ἀλήθειαν καὶ ζωὴν. Διὰ τῆς χάριτος δὲ Αὐτοῦ καὶ μόνον θὰ πιστεύωμεν, ὅτι δυνάμεθα νὰ «ὑπερνικῶμεν» καὶ τὰς μεγαλύτερας δυσχερείας καὶ θλίψεις ποῦ παρουσιάζει πάντοτε ὁ ἀτελής οὗτος κόσμος. Διὰ τῆς πίστεως εἰς Χριστὸν θὰ νικῶμεν καὶ αὐτὸν τὸν θάνατον καὶ θὰ μεταβαίνωμεν θριαμβευταὶ «ἐκ τοῦ θανάτου εἰς τὴν ζωὴν» «ἔσχατος δὲ ἐχθρὸς καταργεῖται ὁ θάνατος» (1). Οὐδὲν σύστημα ἔξω τοῦ Χριστιανισμοῦ δύναται νὰ λύσῃ τὸ πρόβλημα τοῦ θανάτου καὶ νὰ φωτίσῃ οὕτω τὸ μέγα αἴνιγμα τῆς ζωῆς.

ΤΟ ΠΛΗΡΩΜΑ ΤΟΥ ΧΡΟΝΟΥ

Ἡ γενικὴ Νοσταλγία. Καὶ ὁμως τὸ μεγαλύτερον κατόρθωμα τῆς Φιλοσοφίας πρέπει νὰ διίδωμεν εἰς τὴν ἀτέλειαν αὐτῆς. Ἡ ἀδυναμία τῆς Ἑλληνικῆς φιλοσοφίας νὰ ἐξηγήσῃ τὴν ζωὴν, ὠδήγησε καλλίτερον εἰς τὸν Χριστὸν παρά αἱ ἐπιτυχίαι αὐτῆς—διότι ἡ δύναμις τοῦ Θεοῦ τελειοῦται καλλίτερον ἐν ταῖς ἀσθενείαις τῶν ἀνθρώπων.

Τὸ κυριώτερον ἐπίτευγμα τῆς φιλοσοφίας εἶναι ἡ διέγερσις τῆς πνευματικῆς δίψης μέσα εἰς τὰς ψυχὰς τῶν ἀνθρώπων. Διὰ νὰ δεχθῇ κανεὶς κάτι τὸ νέον εὐχαρίστως, εἶναι ἀνάγκη προηγουμένως νὰ δημιουργηθῇ καταλλήλως τὸ ἀνάλογον διαφέρον, ἢ «προσδοκία». Τοῦτο ἐπέτυχον κυρίως οἱ φιλόσοφοι διὰ τῶν ὄντως θαυμαστῶν πνευματικῶν πτήσεων αὐτῶν—

1. Ἰωάν. 11, 25, 8, 12 Ρωμ. 8, 37 Ἰωάν. 5, 14 Α' Κορ. 15, 26

παρά τὰς ἑλλείψεις καὶ ἀτελείας των. Ὀλόκληρος ἡ Ἑλληνικὴ φιλοσοφία εἰς οὐδὲν ἄλλο ὠδήγησεν ἢ εἰς τὴν δίψαν τοῦ θείου φωτὸς πρὸς λύτρωσιν τῆς ἀνθρωπίνης ψυχῆς, βασανιζομένης μέσα εἰς τὸ σκότος τῆς ἁμαρτίας καὶ εἰς τὴν ἀνυδρον ἔρημον τῆς ἀγνωσίας καὶ τῆς ἀνικάνου πρὸς θεραπείαν πολυθείας. Πρὸς διέγερσιν τοῦ πόθου αὐτοῦ εἰργάσθησαν οἱ Ἕλληνες φιλόσοφοι τόσον θετικῶς διὰ τῆς διδασκαλίας των ὅσον καὶ ἀρνητικῶς διὰ τοῦ ἀνικανοποίητου τῆς ψυχῆς αὐτῶν ἐκ τῶν ἐγκοσμίων ἀγαθῶν. Χίλια διακόσια ἔτη πρὸ Χριστοῦ ἀρχίζει ἡ δημιουργία τοῦ νέου Ἑβραϊκοῦ κράτους ἐν Παλαιστίνῃ. Εἰς τὴν σκηνὴν τῆς ἱστορίας παρουσιάζεται ἕνας νέος λαός, πρωτότυπος καὶ ἰδιόρρυθμος, μετὰ τὸν τίτλον τοῦ ἐκλεκτοῦ λαοῦ τοῦ Θεοῦ. Ἄγὼν σκληρὸς διεξάγεται ὑπὸ τοῦ Μωυσέως κατ' ἀρχάς, τῶν Κριτῶν κατόπιν καὶ ἀργότερον ὑπὸ τῶν Προφητῶν, διὰ νὰ κρατηθῇ εἰς τὸν λαὸν αὐτὸν ὁ ἐξ ἀποκαλύψεως μονοθεϊσμός, ὅστις ἐκινδύνευε νὰ καταπνιγῇ ὑπὸ τοῦ πολυθεϊσμοῦ τῶν γύρω λαῶν. Ἀπὸ τῆς αὐτῆς περιόδου ἐποχῆς χαλκεύεται τὸ πνευματικὸν ἐνδιαφέρον διὰ τὰ θεολογικὰ προβλήματα ἐν τῷ Ἑλληνισμῷ. Οἱ πρῶτοι Ἕλληνες ποιηταὶ ἐξιδανικεύουν τὰς μορφὰς τῶν Ὀλυμπίων θεῶν καὶ ἐπιβάλλουν τὴν πίστιν καὶ τὸν σεβασμὸν εἰς αὐτούς. Ἀπὸ τοῦ ἑβδόμου π. Χ. αἰῶνος ἀρχίζει ἀντίστροφος ὁ ἀγὼν. Τὸ Ἑλληνικὸν πνεῦμα ζητεῖ ν' ἀπαλλάξῃ καὶ ἀπαλλάσσει βαθμιαίως τὴν θρησκείαν ἀπὸ τοῦ ταπεινωτικοῦ ὑλιστικοῦ πολυθεϊσμοῦ καὶ ἐνθρονίζει τὸν πνευματικὸν μονοθεϊσμόν, τὴν μόνην ἀνταξίαν τοῦ πνευματικοῦ ἀνθρώπου θρησκείαν. Ὁ ἀγὼν δὲν ὑπῆρξεν εὐκόλος. Καὶ ἐδῶ ἔχομεν κινδύνους καὶ ἀντιπολιτεύσεις. Πολλοὶ τῶν σοφῶν κατεδικάσθησαν εἰς ἔξορίαν, ὁ δὲ κυριώτερος αὐτῶν ἔπιε τὸ κώνειον, ἀκριβῶς διότι ἐκήρυττε τὸν Ἀπόλλωνα ὡς συμβολίζοντα τὸν Ἕνα Θεὸν τοῦ πνεύματος. Οὐχὶ μικρότερα ἦσαν καὶ τὰ ἐσωτερικὰ ἐμπόδια, ἅτινα ἔπρεπε νὰ ὑπερπηδῆσῃ ἡ νέα κατεύθυνσις τῆς ἀνθρωπίνης σκέψεως. Τὸ ζητούμενον νὰ κυριευθῇ εἶναι τὸ ἄπειρον, ὁ δὲ κατακτητὴς εἶναι ὁ ἀνθρώπος, μετὰ μόνον ὄπλον τὸν νοῦν αὐτοῦ. Ὁ ἀνθρώπος ἐδῶ προχωρεῖ εἰς τὴν σύλληψιν τοῦ θείου μᾶλλον διὰ τοῦ νοῦ παρά διὰ τῆς καρδίας, ἧς ἡ δεκτικὴ δύναμις εἶναι ἀπείρως μεγαλυτέρα τῆς τοῦ νοῦ τοιαύτης. Ἡ κατάκτησις γίνεται μόνον ψηλαφητή. Ἡ καρδία καὶ ἐδῶ προχωρεῖ ἀλλ' ὑπὸ τῶν χαλινῶν τοῦ νοῦ πάντα ἀνακοπτομένη. Πᾶσαι αἱ ἀποκαλύψεις αὐτῆς τίθενται ὑπὸ ἔλεγχον. Πᾶσα γενομένη κατάκτησις ἀνοίγει καὶ περισσότερα κενὰ πρὸ τοῦ ἀνθρωπίνου νοῦ—σκληρὰ μοῖρα τοῦ σκεπτομένου ἀνθρώπου. Μετὰ ἀπὸ κόπους πολλούς, πρέπει νὰ φθάσῃ ὁ φιλόσοφος ἐκεῖ ὅπου χωρὶς πολλὰς περιστροφὰς ἀναπαύεται ἡ ψυχὴ τοῦ ἀπλοῦχοῦ πιστοῦ. Κατόπιν σκληροῦ πνευματικοῦ ἀγῶνος κατέληξεν ὁ ἀνθρώπινος νοῦς εἰς τὸ συμπέρασμα, ὅτι ὁ ἀνθρώπος, ἡ κορωνὶς τῆς ὅλης δημιουργίας, θὰ εὕρῃ τὴν εὐτυχίαν αὐτοῦ εἰς τὴν γνώσιν τοῦ

Θεοῦ, τὴν θέαν Αὐτοῦ καὶ τὴν ψυχικὴν ἐπικοινωνίαν μετ' Αὐτοῦ. Τὸ τοιοῦτον ὁμως ἀπαιτεῖ ἀρετὴν καὶ φιλοσοφίαν, ἐξαγνισμόν καὶ περιφρόνησιν τοῦ σώματος καὶ ἀνάτασιν πνευματικὴν. Πλὴν πόσα ἐμπόδια δὲν μᾶς παρουσιάζονται εἰς τὴν ζωὴν! Ὅλοι δὲν εἶναι ἐκ φύσεως σοφοί. Τὴν σχέσιν αὐτὴν τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τὸν Θεὸν ὀλίγαι ψυχαὶ τῶν μεγάλων ἠσθάνθησαν. Τὸν ἐσώτατον ὁμως αὐτῶν πόθον δὲν ἀντιλαμβάνονται οἱ πολλοί. Μόνον ὅ,τι αὐτοὶ κατώρθωσαν νὰ ἐκδηλώσουν πρὸς τὰ ἔξω, τοῦτο νοοῦμεν οἱ πολλοί. Πλὴν αἱ ἐκδηλώσεις αὗται εἶναι δευτέρα ἐνέργεια, ἀτελεστέρα. Ἡ πραγματικότης κρύβεται βαθύτερα, μέσα εἰς τὰ ψυχικὰ βιώματα τῶν μεγάλων (1). Τὸ «σῶμα» πάλιν, ὡς ὕλη, εἶναι ἀδύνατον καὶ μᾶς ἐμποδίζει νὰ ἀναβαίνωμεν πάντα πρὸς τὰ ἄνω. Τοῦτο δημιουργεῖ τὸν μεγάλον ἐσωτερικὸν ἀγῶνα τῶν μεγάλων ἀνδρῶν. Σπανίως πλησιάζομεν πρὸς τὸ θεῖον, αἰσθανόμεθα τὸ φῶς τοῦ νὰ χύνεται πλουσίως εἰς τὴν καρδίαν. Ὅποια ἡδονὴ τότε! Εἶναι ἡ ὀλίγη γνῶσις τοῦ «Ἀγαπητοῦ», ὡς λέγει ὁ Ἀριστοτέλης, ἣτις παρέχει πολλὴν ψυχικὴν εὐχαρίστησιν. Μὰ ὁ ἀγὼν καὶ αἱ μέριμναι τῆς καθημερινῆς ζωῆς μᾶς φέρουν καὶ πάλιν μακρὰν Αὐτοῦ. Καὶ ἐὰν ἡμεῖς ἀποφασίσωμεν νὰ ὑπερνικήσωμεν ταῦτα δὲν δυνάμεθα νὰ νικήσωμεν τὴν κακίαν τῶν γύρω ἡμῶν κακῶν ἀνθρώπων. Μᾶς ταρασσούν τὴν γαλήνην, μᾶς ἀφαιροῦν τὴν εὐδαιμονίαν, τὴν χαρὰν τῆς ψυχῆς. Καὶ ἐὰν ἀκόμη καὶ ἐκείνην ὑπερνικήσωμεν διὰ τῆς «ἀπαθείας» τῶν στωικῶν, μένει πρὸ ἡμῶν τὸ ἄλυτον αἴνιγμα τοῦ θανάτου. Ἐκεῖ ναυαγεῖ ὀριστικῶς κάθε προσπάθεια τοῦ ἀνθρώπου λόγου. Καὶ ὁμως ὅσον ἀποτυγχάνει ὁ νοῦς τόσον μεγαλώνει ἡ δίψα πρὸς λύτρωσιν μέσα εἰς τὴν ψυχὴν τοῦ ἀνθρώπου.

Τὰ Μυστήρια. Μία γενικὴ ἀγωνία πιέζει τὰς ψυχὰς ὅλων τῶν ἀνθρώπων τῆς ἐποχῆς ἐκείνης. Αἰσθάνονται ἑαυτὰς πιεζομένας ὑπὸ τῆς σκληρᾶς τύχης, ἣν δὲν δύναται ν' ἀποφύγουν καθ' ὅλην αὐτῶν τὴν ζωὴν. Ἀλλὰ καὶ ἡ ἠθικὴ κατὰπτωσις, ἣτις ὅλον ἐν προχωρεῖ, δὲν δημιουργεῖ μικροτέραν ἀνησυχίαν. Μία γενικὴ ιδέα περὶ καταστροφῆς, περὶ ριζικῆς μεταβολῆς τοῦ κόσμου γίνεται βαθμιαίως συνείδησις τῶν ἀνθρώπων. Διὰ τοῦτο ἡ ἀνάγκη τῆς ἄρησκείας ὡς μεσον σωτηρίας γίνεται αἰσθητοτέρα. Ὁ ἀνθρώπος τρέπεται πλέον μὲ μεγαλύτερον ζῆλον πρὸς τὸν Θεόν, ζητῶν ἐπιμόνως ἐκεῖθεν ἀνακούφισιν τῆς φλεγομένης ψυχῆς. Οὕτω παραλλήλως πρὸς τὴν γένεσιν καὶ ἀκμὴν τῆς Ἑλληνικῆς φιλοσοφίας ἔχομεν καὶ τὴν ἀκμὴν τῶν διαφόρων μυστηρίων (Ὀρφικά, Διονύσια, Ἐλευσίνια καὶ τὰ Ἀνατολικά τοιαῦτα).

Πάντες, καὶ αὐτοὶ οἱ μεγάλοι φιλόσοφοι, ἀνικανοποίητοι ἀπὸ τὴν ζωὴν καὶ τὴν φιλοσοφίαν, μυοῦνται εἰς τὰ διάφορα ἔθνικα μυστήρια ζητούν-

1. Demrié μν. ἔρ. σελ. 157.

τες ἐκεῖ τὴν ἀναγκαίαν ἀνακούφισιν καὶ παρηγορίαν. Διὰ τῶν μυστηρίων ζητοῦν οἱ πάντες πνευματικὴν κάθαρσιν καὶ ψυχικὴν δύναμιν. Ζητοῦν θρησκευτικὴν καθαρότητα, ἀγνισμόν τῆς βεβαρημένης ψυχῆς, πνευματικὴν ἀναγέννησιν τοῦ ἀνθρώπου, ὡς ἀναγκαίαν προϋπόθεσιν διὰ τὴν σωτηρίαν τῆς πιεζομένης ψυχῆς. Τὸ ἐνδιαφέρον δὲν στρέφεται πλέον μόνον πρὸς τὴν παραῦσαν ζωὴν, στρέφεται μᾶλλον εἰς μίαν νέαν, ὑπερκόσμιον τοιαύτην. Οἱ ἄνθρωποι τῆς γῆς ζητοῦν διὰ τῆς θρησκείας νὰ εἰσβάλλουν εἰς τοῦ οὐρανοῦ, νὰ γνωρίσουν καὶ πλησιάσουν μυστικῶς τὸν Θεόν, νὰ μετέσχουν τῆς αἰωνιότητος, νὰ γίνουν «θεῖοι ἄνθρωποι». Αἱ ἀπαιτήσεις τῆς παρουσίας ζωῆς ὑποχωροῦν χάριν τῆς οὐρανοῦ τοιαύτης. Ὁ ἀρχαῖος ἐθνικὸς κόσμος ζητεῖ ἐξ ὅλης τῆς ψυχῆς καὶ μετὰ σφοδροῦ πάθους ἓνα φωτεινὸν ὑπέρκοσμον. Ἡ ψυχὴ ἀνέρχεται ἐν ἐκστατικῇ θέρμῃ καὶ ἀπὸ βαθεῖαν νοσταλγίαν πρὸς τὸν Θεόν. Μία γόνιμος ἐξέλιξις τῆς θρησκευτικῆς ζωῆς τοῦ ἀρχαίου κόσμου παρουσιάζεται ἐν τῇ μυστηριακῇ θρησκείᾳ» (1).

Ἡ ἰδέα τοῦ Σωτῆρος. Ἐν τῇ ψυχικῇ αὐτῇ ἀγωνίᾳ οἱ ἄνθρωποι ζητοῦν τὸν Σωτῆρα, ὅστις δέον νὰ ἔλθῃ ἄνωθεν, ἔξωθεν τοῦ κόσμου. Διὰ τοῦτο καὶ οἱ ποιηταὶ δὲν ἐδίστασαν εἰς τὴν ἐμφάνισιν τοῦ Αὐγούστου νὰ ἴδουν τὸν ποθούμενον σωτῆρα τοῦ κόσμου καὶ νὰ εὐαγγελίζωνται τὴν ἀνατολὴν τοῦ «χρυσοῦ αἰῶνος», μιᾶς νέας, εἰρηνικῆς διὰ τοὺς ἄνθρώπους περιόδου (2).

Ὁ Συγκρητισμός. Ἡ δίψα τῶν φιλοσόφων ἔχει γίνῃ δίψα τοῦ πλήθους τῶν λαῶν. Ὁ Μέγας Ἀλέξανδρος ἔχει ἐπιφέρει ἤδη τὴν πολιτικὴν καὶ κυρίως τὴν πνευματικὴν ἔνωσιν ὅλου τοῦ τότε γνωστοῦ κόσμου. Ἡ Ρώμη μετ' αὐτὸν εὐνοεῖ τὴν περαιτέρω ἐπαφὴν καὶ ἐπικοινωνίαν τῶν πλέον διαφόρων λαῶν τῆς γῆς. Εὐρισκόμεθα ἤδη εἰς τὴν περίοδον τῆς ἐμφανίσεως τοῦ Χριστιανισμοῦ. Ἡ θρησκευτικὴ ὑποταγὴ τοῦ ἀνατολίτου πρὸ τοῦ θεοῦ καὶ ἡ φιλοσοφικὴ πρὸς τὴν ἀλήθειαν δίψα τοῦ Ἑλληνος διασταυροῦνται. Αἱ ἀνατολικαὶ θρησκείαι ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τοῦ Ἑλληνικοῦ πνεύματος γίνονται πνευματικώτεραι. Αἱ περὶ θεῶν παραστάσεις αὐτῶν ἐξελληνίζονται. Καὶ αὐτὴ ἡ Ἰουδαϊκὴ θρησκεία, μέσα καὶ εἰς αὐτὴν τὴν Παλαιστίνην ἀκόμη, δὲν ἀπέφυγε τὴν ἐπίδρασιν τοῦ Ἑλληνισμοῦ. Ἡ Ἑλλάς ἥλλαξε τὴν μορφήν τοῦ κόσμου. Ὅλοι οἱ λαοὶ συνη-

1. Preisker μν. ἔρ. σελ. 118 καὶ ἐξῆς. H. Jonas μν. ἔρ. σελ. 120—140. Wechsler μν. ἔρ. σελ. 121 ἔ. 129. Βασ. Ἰωαννίδου: Ὁ Μυστικισμὸς τοῦ Ἀπ. Παύλου, σελ. 67 καὶ ἐξῆς.

2. Preisker μν. ἔρ. σελ. 114—129 Wechsler μν. ἔρ. σελ. 43 καὶ ἐξῆς. Wendland, «Σωτῆρ» ἐν Neutestam. Zeitschrift V σελ. 335 καὶ ἐξῆς. Βασ. Ἰωαννίδου: Ὁ Μυστικισμὸς τοῦ Ἀπ. Παύλου σελ. 67 ἔ.

θίζουν νὰ σκέπτονται διαλεκτικῶς. Καὶ οἱ Ἰουδαῖοι φιλοσοφοῦν. Δὲν ζητοῦν πλέον Μεσσίαν ἐπίγειον, ἀλλ' οὐράνιον (1). Ἡ στωικὴ φιλοσοφία ἐξαπλοῦται παντοῦ. Ἡ περὶ Λόγου διδασκαλία αὐτῆς γίνεται κτῆμα ὄλων τῶν θρησκειῶν. Ὅλοι θέλουν ν' ἀποκτήσουν κάποιαν κοσμοθεωρίαν. Ζητοῦν νὰ συλλάβουν καὶ αὐτοὶ λογικῶς τὸ αἶνιγμα τοῦ μυστηριώδους περὶ αὐτοὺς κόσμου. Πολλοὶ ἡγέται θρησκειῶν ζητοῦν νὰ διαφωτίσουν τὸ σκοτεινὸν περιεχόμενον τῆς πίστεως των διὰ τοῦ φωτὸς τῆς Ἑλληνικῆς φιλοσοφίας καὶ ἰδίᾳ διὰ τῆς προσδώσεως εἰς τοὺς θεοὺς αὐτῶν τοῦ ὀνόματος «Λόγος». Ἀλλὰ καὶ ὅλα τὰ φιλοσοφικὰ συστήματα δέχονται τὴν ἀναπόφευκτον ἐπίδρασιν τοῦ μεγάλου θρησκευτικοῦ ρεύματος τῆς ἐποχῆς. Εἰς πάντας διεγείρεται μία θρησκευτικὴ δίψα ἀνευ προηγουμένου. Πᾶσαι αἱ θρησκείαι τῆς Αἰγύπτου καὶ τῆς Ἀνατολῆς, ἐξελληνισμέναι πλέον, διεξάγουν μίαν τεραστίαν προπαγάνδαν μεταξὺ τῶν διαφόρων λαῶν τῆς Ρωμαϊκῆς Αὐτοκρατορίας. Ἐνα μεγάλο θρησκευτικὸν ρεῦμα πρωτοφανοῦς σημασίας ἀναφέρεται παντοῦ. Αἱ θεότητες τῶν διαφόρων λαῶν συγχέονται καὶ ταυτίζονται πρὸς ἀλλήλας. Οἱ διψασμένοι πρὸς λύτρωσιν ἄνθρωποι προσπαθοῦν νὰ μυσῶνται εἰς ὅσον τὸ δυνατὸν περισσότερα μυστήρια. Οἱ δὲ «κατὰ πάντα δεισιδαιμονέστεροι Ἀθηναῖοι» δὲν παραλείπουν νὰ στήσουν βωμὸν «τῷ ἀγνώστῳ Θεῷ», μὲ τὴν ἐλπίδα νὰ ἐξευμενίσουν καὶ λατρεύσουν τὸν Θεόν, ὅστις κατὰ τὸ εἶναι καὶ τὸ ὄνομα αὐτοῦ μένει ἀγνωστος ἀκόμη, καὶ οὖν «ἀγνοοῦντες εὐσεβοῦσι». Ἡ ἀνθρωπότης ὀλόκληρος ὠδίνει, δύναται τις εἰπεῖν, τὴν γέννησιν τοῦ ἀληθινοῦ Θεοῦ, τοῦ ἐκ τῶν ἄνω ἐρχομένου καὶ σάρκα λαμβάνοντος Σωτῆρος. Ὅλοι ζητοῦν «τὸν Θεόν, εἰ ἄρα γε ψηλαφίσειαν αὐτὸν καὶ εὐροίεν». Μὲ τοὺς σοφοὺς καὶ αὐτοὶ οἱ ἀπλοῖκοι εὐσεβεῖς καὶ οἱ ἔμποροι καὶ οἱ τελῶναι καὶ οἱ ὑπατοὶ καὶ οἱ αὐτοκράτορες (Ζήνων,

1. Wechsler μν. ἐρ. 121 καὶ ἐξῆς. Βασ. Ἰωανν. ἐν ἄνωτ. σελ. 68. Ἡ ἑλληνικὴ γλῶσσα, ἀναδειχθεῖσα εἰς τέλειον ὄργανον διὰ τῆς φιλοσοφίας, συμφιλοῦται τώρα πρὸς τὴν ἑβραϊκὴν τοιαύτην. Διὰ τῆς «Σοφίας Σολομῶντος» καὶ διὰ τῆς μεταφράσεως τῶν Ὁ' ἀγιάζεται, διὰ νὰ ἐυνηθῆ συντόμως νὰ χρησιμεύσῃ ὡς ὄργανον τῆς Κ. Δ., ἰδίᾳ εἰς τὴν διατύπωσιν τῶν ὑψηλοτέρων χριστιανικῶν ἀληθειῶν.

Ἀφ' οὗ πρῶτον ἕκαστον φιλικὸν σύστημα—ἀλλὰ καὶ ἡ Ἰουδαϊκὴ θρησκεία—ἐφθασεν εἰς τὴν ὑψίστην ἀκμὴν αὐτοῦ, ἐτελείωσεν ὁ κύκλος τῆς ἐρεῦνης αὐτοῦ. Τότε ἐστάθη δυνατὴ ἡ προσέγγισις ὄλων αὐτῶν. Τότε ἦτο δυνατὴ ἡ ἐνωσις τῆς κατὰ λόγον χωρούσης εἰς τὴν ζήτησιν φιλοσοφίας καὶ τῆς δοξασίας περὶ τῆς ἄνωθεν «Σοφίας» τῆς Ἰουδαϊκῆς πίστεως. Αἱ κορυφαὶ τῆς καθαρωτάτης καὶ ὀξυτάτης νοήσεως καὶ τοῦ βαθυτάτου αἰσθήματος τῆς πίστεως ἐνοῦνται ἀμέσως πρὸς ἀλληλα.

Αἱ χωρισθεῖσαι δυνάμεις (θρησκεία, σοφία) ἀρχίζουν τώρα διὰ τῆς γενικῆς ἀναλύσεως τῶν μορφῶν αὐτῶν ἀναζητοῦν νέαν ζωὴν εἰς τὴν ἐνωσιν αὐτῶν.

Ἀποτέλεσμα τῶν ζυμώσεων αὐτῶν εἶναι καὶ ὁ Συγκρητισμὸς μὲ κέντρον τὴν Ἀλεξάνδρειαν.

Κικέρων, Σενέκας, Μάρκος Αύρηλιος), οί τύποι τῶν προσκολλημένων περισσότερον εἰς τὴν ὕλην καὶ οἱ τύποι τῶν τυφλωμένων ἐκ τῆς κοσμικῆς δόξης ἀναμένουν ἐξ ἴσου. Ἀνικανοποίητοι ἀπὸ τὰ ἄπειρα πλοῦτων καὶ ἀπὸ τὰ ὑπάτα ἀξιώματά των τίθενται ὅλοι ἐπὶ κεφαλῆς, ὀδηγοῦντες τὸν πάντοτε εὐσεβῆ κατὰ βάθος λαὸν πρὸς ἀναζήτησιν καὶ λατρείαν καὶ ἐπικοινωνίαν μετὰ τοῦ ἀληθοῦς ἀλλ' ἀγνώστου καθ' αὐτὸν Θεοῦ.

Αὐτὴν τὴν εἰκόνα πρέπει νὰ ὁραματίσθῃ ὁ μέγας προφήτης Ἡσαΐας, ὅταν ἔβλεπε συμβολικῶς τὸ ὄρος Κυρίου νὰ ὑψοῦται «ὑπεράνω τῶν βουνῶν» καὶ ἤκουε τοὺς ἀνθρώπους τῶν διαφόρων πρὸς τὴν Σιών πορευομένων λαῶν νὰ προτρέπουν ἀλλήλους λέγοντας: «Δεῦτε ἀναβῶμεν εἰς τὸ ὄρος Κυρίου καὶ εἰς τὸν οἶκον τοῦ Θεοῦ Ἰακώβ καὶ ἀναγγελεῖ ἡμῖν τὴν ὁδὸν αὐτοῦ καὶ πορευσόμεθα ἐν αὐτῇ· ἐκ γὰρ Σιών ἐξελεύσεται νόμος καὶ λόγος Κυρίου ἐξ Ἱερουσαλήμ» (1). Ὑπὸ τὰ διάφορα ἔθνη δύναται ὁ προφήτης νὰ βλέπῃ τοὺς Ἕλληνας συγχωνεύσαντας ὅλους τοὺς λοιποὺς λαοὺς πολιτιστικῶς καὶ ἀνάψαντας εἰς αὐτοὺς τὴν φλόγαν τῆς δίψης πρὸς τὸ τέλειον. Διὰ τοῦτο καὶ ἡ Καινὴ Διαθήκη εἰς δύο χωρίζει τὴν ἀνθρωπότητα, Ἑθνικοὺς καὶ Ἰσραήλ, Ἕλληνας καὶ Ἰουδαίους.

«Καὶ ὁ λόγος σὰρξ ἐγένετο». Εἰς τὸ σημεῖον αὐτὸ τῆς θρησκευτικῆς ὑπερδιεγέρσεως πρέπει νὰ ἦλθε «τὸ πλήρωμα τοῦ χρόνου». Μόνον εἰς μίαν τοιαύτην ψυχικὴν ἀνάτασιν ἦτο δυνατὸν νὰ ἀπαντήσῃ ὡς ἀπῆντησεν ἡ Ἀγάπη τοῦ Θεοῦ, νὰ συγκαταβῇ ὁ θεῖος Λόγος πρὸς ἡμᾶς. Δὲν ἦτο δυνατὸν πλέον ὁ Θεὸς νὰ ἀφήσῃ τὸ πλάσμα του ψυχικῶς βασανιζόμενον. Ὁ λόγος τοῦ ἀνθρώπου ἐπροχώρησε ζητῶν τὸ τέλειον, ἡ καρδιά ἐζήτησεν ἀκούραστος τὴν λύτρωσίν της παντοῦ. Ὅλοι αἱ προϋπάρχουσαι θρησκείαι—μηδὲ τῆς Ἰουδαϊκῆς ἐξαιρουμένης—δὲν ἱκανοποιοῦν πλέον τὸν λόγον τοῦ ἀνθρώπου. Ἀνάγκη πλέον τῆς βοηθείας τῆς θείας Χάριτος. Τὸ ἀσαφὲς καὶ ἀμφίβολον περιεχόμενον τῶν πολυθεϊστικῶν θρησκειῶν δὲν ἱκανοποιεῖ τὸν φιλοσοφοῦντα ἄνθρωπον, παρὰ τὰς προσπάθειας αὐτῶν ὅπως ἀποκτήσουν σαφήνειαν τινά, μεταχειριζόμενοι φιλοσοφικοὺς ὅρους τῆς ἀπανταχοῦ γνωστῆς πλέον Ἑλληνικῆς φιλοσοφίας. Ὑπὸ τὸ ἰσχυρὸν φῶς τοῦ φιλοσοφικοῦ πνεύματος ἀποδείκνυνται πᾶσαι αἱ θρησκείαι πτωχαὶ καὶ ἀνίκανοι πρὸς ψυχικὴν παρηγορίαν.

Ἀκριβῶς ἢ ὑπὸ τῆς Ἑλληνικῆς φιλοσοφίας ἀποκαλυφθεῖσα πτωχεία τῶν θρησκειῶν εἶναι μία αἰτία τῆς ἀναμορφώσεως αὐτῶν καὶ τοῦ μεγάλου θρησκευτικοῦ συγκρητισμοῦ. Δὲν θὰ ἦτο ὑπερβολὴ νὰ εἴπωμεν, ὅτι ὁ συγκρητισμὸς εἶναι μία ἀναταραχὴ τῶν παλαιῶν θρησκειῶν, ἣν ἐπέφε-
 ρεν ἐν αὐταῖς ἡ ὀξεῖα κριτικὴ τοῦ Ἑλληνικοῦ πνεύματος. Οὐδεὶς πλέον

1. Ἡσ. 2, 1—3.

ἦτο βέβαιος περὶ τῆς ἀληθείας τῆς θρησκείας του. Ἐνῶ τὸ Ἑλληνικὸν πνεῦμα κατὰ τὴν κυρίαν φιλοσοφικὴν αὐτοῦ γραμμὴν ἔμεινε ἀνεπηρέαστον, διότι ἠγωνίζετο νὰ σώσῃ τὸν Μονοθεϊσμόν, ὡς τὴν μόνον λογικὴν καὶ ἀπαραίτητον διὰ τὸν πνευματικὸν ἄνθρωπον θρησκείαν. Διὰ τοῦτο σιγά-σιγά θὰ βγῆ ἀπὸ τὴν νέαν αὐτὴν ζύμωσιν καὶ πάλιν τὸ νέον Ἑλληνικὸν φιλοσοφικὸν σύστημα, ἡ νεοπλατωνικὴ φιλοσοφία, μὴ διαφέρουσα τῆς θρησκείας ἀλλὰ καὶ οὐδόλως ἀφισταμένη τῆς ὅλης Ἑλληνικῆς φιλοσοφικῆς γραμμῆς. Σκοπὸς τοῦ φιλοσόφου κατ' αὐτὴν εἶναι ἡ ἔνωσις τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τὸ θεῖον, ὅπερ θεῖον διὰ τὸν νεοπλατωνικὸν φιλόσοφον ἀποτελεῖ τὸ πᾶν. «Ἀρχὴ οὖν λόγος καὶ τὸ πᾶν λόγος» εἶναι τὸ τελευταῖον κήρυγμα τοῦ Πλωτίνου, ὡς ἀπάντησις καὶ ὡς ἡχώ φιλοσοφικῆς διδασκαλίας χιλίων ἐτῶν, ἀπὸ τοῦ Ἡρακλείτου, Πλάτωνος, Ἀριστοτέλους, Στοᾶς μέχρι αὐτοῦ. Τοῦτο εἶναι καὶ ἡ τελευταία ἀναλαμπὴ καὶ ἡ ἀνταξία κατακλείς τῆς ὅλης Ἑλληνικῆς σκέψεως. Ἐν τῷ μεταξὺ ὅμως ἔχει λάβει χώραν τὸ θεῖον μυστήριον. Τὸ πλήρωμα τοῦ χρόνου ἔχει πλέον φθάσει. Ὁ Θεὸς δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ ἀφίση ἀναπάντητον τὴν μεγάλην ψυχικὴν δίψαν τοῦ ἀσθενοῦς πλάσματός του. Διὰ τοῦτο, «ὅτε ἦλθεν τὸ πλήρωμα τοῦ χρόνου ἐξαπέστειλεν ὁ Θεὸς τὸν Υἱὸν Αὐτοῦ γενόμενον ἐκ γυναικός, γενόμενον ὑπὸ νόμον, ἵνα τοὺς ὑπὸ νόμον ἐξαγοράσῃ, ἵνα τὴν υἰοθεσίαν ἀπολαύωμεν». «Καὶ ὁ λόγος σὰρξ ἐγένετο καὶ ἐσκήνωσεν ἐν ἡμῖν καὶ ἐθεασάμεθα τὴν δόξαν αὐτοῦ ὡς δόξαν μονογενοῦς παρὰ πατρός, πλήρης Χάριτος καὶ ἀληθείας... ὅτι ὁ νόμος—ὡς ἡ πρώτη θεία ἀποκάλυψις καὶ δωρεὰ—διὰ Μωυσέως ἐδόθη, ἡ χάρις καὶ ἡ ἀλήθεια διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ ἐγένετο. Θεὸν οὐδεὶς ἑώρακεν πώποτε· μονογενὴς Θεὸς ὁ ὢν εἰς τὸν κόλπον τοῦ Πατρὸς, Ἐκεῖνος ἐξηγήσατο» ἡμῖν περὶ Αὐτοῦ (1).

1. Γαλ. 4,4, καὶ ἐξῆς. Ἰωάν. 1, 14—18. Ὁ Νεοπλατωνισμὸς ὡς νέον φιλοσοφικὸν σύστημα, ἐζήτησε νὰ δώσῃ τὴν τελευταίαν μάχην ἐναντίον τοῦ νεαροῦ χριστιανισμοῦ. Τὸν ἐβλεπεν ὡς «βάρβαρον». Πλὴν «*anima naturaliter christiana*» λέγει ὁ Tertullianus. Ἡ χριστιανικὴ θρησκεία εἶναι ὅ,τι ζητᾷ τὸ ἀνθρώπινον πνεῦμα καὶ ὁ ἀντιδρῶν εἰς τὴν θρησκείαν ἀντιδρᾷ εἰς τὸ ἀνθρώπινον πνεῦμα. Τοῦτο ὅμως θὰ ἦτο ὅλος ἀσυμβίβαστος πρὸς τὴν θρησκεύουσαν Νεοπλατωνικὴν φιλοσοφίαν.

Διὰ τοῦτο εἰς τὴν μεγαλυτέραν αὐτῆς ἀνάτασιν φθάνει ἡ φιλοσοφία διὰ μίαν ἀκόμη φθάν τὸ θεῖον. Ἐκεῖ συναντᾶται μὲ τὸν ἐχθρόν (;), τὸν Χριστιανισμόν. Τὸν ἀναγνωρίζει, τὸν υἰοθετεῖ, τὸν ἀγκαλιάζει καὶ ἀδελφωμένα τὰ δύο πνευματικὰ φαινόμενα χωρῶν εἰς τὴν «Νέαν Κτίσιν», εἰς τὴν δημιουργίαν τοῦ νέου Ἑλληνοχριστιανικοῦ Πολιτισμοῦ, ὅπου τόσον ὠραία ἐναρμονίζεται τὸ μεγαλεῖον τοῦ ἀνθρώπινου Πνεύματος καὶ ἡ αὐθεντία τῆς θείας ἀποκαλύψεως, διὰ νὰ καταστήσουν ἀρμονικὴν καὶ θεῖαν τὴν ζωὴν τοῦ ἀνθρώπου.

ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ — ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΣΜΟΣ

Ἡ Ἑλληνικὴ φιλοσοφία ἐξεκίνησεν ἐκ τῆς θρησκείας τῆς Ἑλληνικῆς μυθολογίας. Μετὰ τὴν φυσικὴν ἐν ἀρχῇ ταλάντευσιν, ἀπὸ τοῦ Πλάτωνος ἤδη προσανατολίζεται καὶ πάλιν πρὸς τὴν θρησκείαν, ζητοῦσα διὰ τοῦ Θεοῦ τῆς καρδίας νὰ φωτίσῃ τὰ φιλοσοφικὰ προβλήματα, ζητοῦσα κυρίως τὴν ἐπικοινωνίαν τοῦ Θεοῦ, ὡς τὴν μόνην λύτρωσιν τῆς ψυχῆς τοῦ ἀνθρώπου, χωρὶς ὅμως καὶ νὰ κατορθώσῃ τοῦτο. Ὁ Χριστιανισμὸς εἶναι ἡ ἀπάντησις εἰς τὴν μεγάλην αὐτὴν πνευματικὴν δίψαν τῆς ἐποχῆς. Τὸ Ἑλληνικὸν πνεῦμα γίνεται οὕτω ὁ πρόδρομος τοῦ Χριστοῦ διὰ τὰ ἔθνη, διότι «καὶ, ἔθνῶν ὁ Θεός» καὶ οὐχὶ μόνον τῶν Ἰουδαίων, οὐς προπαρασκεύασεν ὁ Θεὸς διὰ τῶν προφητῶν.

Κύριοι φιλόσοφοι ἦσαν ὁ Πλάτων καὶ ὁ Ἀριστοτέλης, οἵτινες καὶ μᾶς ἀπησχόλησαν ἰδιαιτέρως. Ἡ μεγάλη ὅμως αὐτὴ προετοιμασία ὀφείλεται εἰς τὴν προσπάθειαν ὅλων τῶν φιλοσόφων, μικρῶν καὶ μεγάλων. Ἐκαστος προσπαθεῖ ν' ἀποκαλύψῃ τὶ τὸ θεῖον, νὰ πλησιάσῃ αὐτὸ περισσότερο. Ζητεῖ νὰ φθάσῃ πέραν τῆς γνώσεως τοῦ κόσμου μέχρι τοῦ κατωφλίου τοῦ ἀπολύτου. Προσπαθεῖ ν' ἀνέβῃ εἰς τὴν κορυφὴν τοῦ Θαβῶρ τῆς νοήσεως, ὅθεν θὰ ἴδῃ, ἔστω καὶ μακρόθεν, τὸν Θεόν. Ὅλοι μίαν φροντίδα ἔχουν, νὰ γίνουσι ἱκανοὶ πρὸς ὑποδοχὴν καὶ ψηλάφησιν τοῦ ποθητοῦ κατὰ τὸ δυνατόν. Ὅλοι ὅμως εἶναι συσπειρωμένοι γύρω ἀπὸ τοὺς δύο μεγάλους φιλοσόφους, ὥστε νὰ ἀποτελοῦν τὸ ἐν ἑνιαίῳ Ἑλληνικὸν Πνεῦμα, ὡς ἴδιον ἱστορικὸν φαινόμενον ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῆς ἀνθρωπότητος. Χριστιανισμὸς καὶ Ἑλληνικὴ φιλοσοφία ἀποτελοῦν φαινόμενα ἄνευ προηγουμένου εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς ἀνθρωπότητος. Διὰ τοῦτο ἀκριβῶς καὶ φωτίζουν ἀλληλα τὰ δύο μεγάλα αὐτὰ γεγονότα. Ὁ Χριστιανισμὸς, διὰ τῆς ἐνσαρκώσεως τοῦ θείου Λόγου χάριν τῆς σωτηρίας τοῦ πάσχοντος ἀνθρώπου, ρίπτει φῶς εἰς τὴν Ἑλληνικὴν φιλοσοφίαν, καθ' ὅσον δικαιολογεῖ τὴν «ζήτησιν» τοῦ πνεύματος τῶν μεγάλων ἀνδρῶν. Ἡ φιλοσοφία πάλιν διὰ τοῦ ἀμυδροῦ τῆς φωτὸς φωτίζει τὸν Χριστιανισμόν—τουλάχιστον εἰς τὰς σημερινὰς γενεάς, πού τόσο ἐχομεν ἐκρίζωθῆ ἀπὸ τὴν πίστιν καὶ ἀπομακρυνθῆ ἀπὸ τὴν χάριν τοῦ Χριστοῦ—καθ' ὅσον ἡ ἔλευσις τοῦ Χριστοῦ νοεῖται ὡς ἡ ἐμφάνισις Ἐκείνου, τὸν ὁποῖον ἐπόθησαν οἱ σοφοὶ καὶ ἀνέμενον οἱ αἰῶνες. Ἡ φιλοσοφία μαρτυρεῖ διὰ τὸν Χριστιανισμόν, ὡς κηρύττουσα «λογικὴν» τὴν ἀνάγκην τῆς ἐπαφῆς τοῦ θείου πρὸς τὸν ἄνθρωπον, τοῦ ἀπείρου πρὸς τὸ πεπερασμένον, τοῦ δημιουργοῦ πρὸς τὸ πλάσμα. Ὁ Θεός, ὃν ἀπεμάντευσεν ὡς λόγον ἐν τῇ ἁρμονίᾳ τῶν ἀντιθέσεων τῆς φύσεως ὁ Ἡράκλειτος, ὁ Νουῦς τοῦ Ἀναξαγόρα, τοῦ Πλάτωνος καὶ τοῦ Ἀριστοτέλους, ὁ θεῖος Λόγος,

ὄν εἶδον οἱ στωικοί, ὡς τὴν μόνην αἰτίαν τοῦ μεγαλειώδους κόσμου, ὡς τὸν διαμορφωτὴν, συντηρητὴν καὶ κυβερνήτην τῶν πάντων, ὁ Λόγος, ὃν συνήντησαν ἐν πνεύματι οἱ νεοπλατωνικοὶ ὡς τὴν «ἀρχὴν καὶ τὸ πᾶν», αὐτὸς ὁ Λόγος ἀποκαλύπτεται ἡμῖν ὑπὸ ἀνθρωπίνην φύσιν «ὅταν ἦλθε τὸ πλήρωμα τοῦ χρόνου», ἵνα ὀδηγήσῃ ἡμᾶς εἰς πᾶσαν τὴν ἀλήθειαν, ἵνα ἐξηγησῆται ἡμῖν τὰ περὶ τοῦ πατρὸς, ὅπερ ἐπόθουν καὶ οἱ σοφοί. Ἡ παρουσία τοῦ λόγου ἐν ἡμῖν εἶναι ἡ ἡμέρα, ἣν ἐπεθύμησαν εἰδεῖν πολλοὶ προφῆται καὶ δίκαιοι, ἀλλὰ καὶ οἱ μεγάλοι φιλόσοφοι. Ἡ φιλοσοφία ἐζήτησεν, ὁ Θεὸς δίδει εἰς τοὺς ἐπιμόνως ζητοῦντας τὸ ποθοῦμενον. Χωρὶς ζήτησιν Ἐρησκεία δὲν ὑπάρχει. Χωρὶς Ἐρησκείαν πάλιν ἡ ζήτησις χάνει τὴν ὀρθὴν αὐτῆς κατεύθυνσιν. Ἡ πρώτη θὰ ᾔτο ὑποκρισία ἐπαχθῆς, ἡ δὲ δευτέρα παρὰ λόγον ἄσκοπος κίνησις τοῦ λόγου, βασανισμὸς τῆς ψυχῆς ἄδικος. Ὁ λόγος θὰ κατευθύνεται πάντα πρὸς τὸν Λόγον, διότι ἐξ αὐτοῦ προέρχεται καὶ ἐξ αὐτοῦ ἐξαρτᾶται ἡ διατήρησις του.

Ὁ ἀρνούμενος τὴν μεταφυσικὴν αὐτὴν σχέσιν τῆς διψώσης ψυχῆς τῶν μεγάλων ἀνδρῶν καὶ τῆς Χριστιανικῆς Ἀληθείας ὡς θείας ἀπαντήσεως, ὄχι μόνον ἀφήνει ἀνερμήνευτον τὸν Χριστιανισμὸν διὰ τὸν λογικὸν ἄνθρωπον, ἀλλὰ καὶ αὐτὴν τὴν δίψαν τῆς ψυχῆς τῶν μεγάλων ἀφήνει ἀκατανόητον. Κατὰ τὴν νεωτέραν ὅμως ψυχολογίαν οὐδὲν συναίσθημα ἢ νόημα εἶναι ὅλως ξένον καὶ ἄσχετον πρὸς τὴν πραγματικότητα. Καὶ ἐκ τῆς Π. Δ. ἐὰν θελήσωμεν νὰ δικαιολογήσωμεν τὸν Χριστιανισμὸν, πάλιν ὡς ψυχικὸν πῶδον τοῦ ἀναμένοντος Ἰουδαϊκοῦ λαοῦ θὰ ἐννοήσωμεν αὐτόν. Μένων ὅμως ὁ Χριστιανισμὸς ἱστορικῶς ἀνερμήνευτος, μένει διὰ τοὺς πολλοὺς ἄνευ νοήματος, νεκρὰ θεωρία, ἢ νεκρὸς τύπος—ἀμφότερα ἀνίκανα διὰ πνευματικὴν ζωὴν καὶ ψυχικὴν σωτηρίαν. Οἱ πρῶτοι Χριστιανοὶ ὑπὸ τὸ πρῖσμα τοῦτο τῆς ἀπαντήσεως εἰς τοὺς πόθους τῶν ἀνθρώπων ἐδέχθησαν τὸν Χριστιανισμὸν. Διὰ τοῦτο καὶ ἡ ἐπιβλητικὴ ἐξάπλωσις καὶ ἐπικράτησις ἐπὶ τοῦ Ἑλληνικοῦ πνευματικοῦ χώρου. Ἐὰν δὲν ἐννοήσωμεν τὸν Χριστιανισμὸν μεταφυσικῶς, ὡς τὸν ἐζήτησαν τότε οἱ φιλόσοφοι καὶ ὡς τὸν ἐδέχθησαν τότε οἱ πρῶτοι Χριστιανοὶ καὶ ἰδίᾳ οἱ Πατέρες, μένει οὗτος διδασκαλία ἀκατάληπτος ἐν πολλοῖς. Ὁρολογίας δύναται κανεῖς νὰ φελλίζῃ μὲ τὰ χεῖλη του, χωρὶς νὰ πιστεύῃ εἰς οὐδέν. Διὰ τοῦτο καὶ τὸ θλιβερὸν γεγονός, ὅτι πολλοὶ σοφοὶ τοῦ κόσμου τοῦ αἰῶνος τούτου καὶ μὲ εἰρωνεῖαν πολλάκις προφέρουν τὰ σοφὰ ρητὰ τῆς Κ. Δ.—Τοσοῦτον ἔχομεν ἀπομακρυνθῆ τῆς πραγματικότητος.

Διὰ τῆς φιλοσοφικῆς θεωρίας ὁ Χριστιανισμὸς λαμβάνει περισσότερον φῶς καὶ ἀποκτᾶ εὐρυτέραν βάσιν διὰ τὸν σκεπτόμενον ἄνθρωπον. Δίδεται οὕτω μεγαλυτέρα σαφήνεια καὶ βεβαιότης εἰς τὸ περιεχόμενον τῆς Πίστεώς μας. Ἄνευ τῆς Ἑλληνικῆς φιλοσοφίας, ἄνευ τῆς προηγηθείσης

λογικῆς ἀναζητήσεως τοῦ Θεοῦ ὑπὸ τῶν μεγάλων φιλοσόφων πολλοὶ ὄροι τῆς Καινῆς Διαθήκης θὰ ἔμενον ἀκατανόητοι, ὡς ξένοι πρὸς τὸ πνεῦμα τῆς Ἰουδαϊκῆς Θρησκείας.

Λέγοντες ταῦτα δὲν ἐννοοῦμεν ποτὲ ὅτι ἡ Ἑλληνικὴ φιλοσοφία εἶναι ἀναγκαία... προϋπόθεσις διὰ τὴν κατανόησιν τῆς θρησκείας.—Ἡ Κ. Δ. κατανουθεῖσα ὑπὸ τὸ φῶς τῆς παραδόσεως τῆς Ἐκκλησίας μας εἶναι ὑπεραρκετὴ πρὸς τοῦτο. Μόνον ὅτι ἡ Κ. Δ. προϋποθέτει ἐν τῇ ἐκθέσει τῆς ἀληθείας τῆς τὴν ψυχικὴν δίψαν τῶν φιλοσόφων καὶ πολλάκις ἀπαντᾷ μετὰ τὴν γλῶσσαν αὐτῆς τῆς φιλοσοφίας. Ἡ δὲ παράδοσις ἐγνώριζε καὶ ἔζη καὶ μετεχειρίζετο τὴν Ἑλληνικὴν φιλοσοφίαν, ἣτις σήμερον δυστυχῶς εἶναι εἰς ἡμᾶς ξένη κατὰ τὴν οὐσίαν αὐτῆς. Οὔτε πάλιν δεχόμεθα ὅτι ἡ Ἑλληνικὴ φιλοσοφία ἀποτελεῖ ἴδιον φαινόμενον παρὰ τὴν Χριστιανικὴν Θρησκείαν, ὥστε νὰ δύναται κανεὶς νὰ κἀνη παραλληλισμὸν οὐσιαστικὸν μεταξὺ τῶν δύο αὐτῶν πνευματικῶν φαινομένων. Ἄμφότερα τὰ ἀνωτέρω συμπεράσματα θὰ ἦσαν ἀπολύτως βεβιασμένα καὶ ἀναληθῆ καὶ ἐπικίνδυνα διὰ τὴν πίστιν κατὰ τὰ ἀποτελέσματα αὐτῶν. Ἡ θρησκεία εἶναι πάντοτε διάφορόν τι τῆς Φιλοσοφίας, καίτοι συναντῶνται εἰς τὸ ἀντικείμενον αὐτῶν, τὸν Θεόν. Ἡ μὲν φιλοσοφία εἶναι νοερὰ ζήτησις τοῦ Θεοῦ, τὸ ἀνώτατον ἐπίτευγμα τῆς ὁποίας εἶναι ἡ διαπίστωσις τῆς ὑπάρξεως Αὐτοῦ καὶ δὴ ὡς τῆς λογικῆς αἰτίας τοῦ παντός. Ἡ δὲ θρησκεία εἶναι ἡ ἄνωθεν δόσις τοῦ ζητουμένου, εἶναι πραγματικὴ σχέσις καὶ ἐπαφὴ τοῦ ποθουμένου Θεοῦ πρὸς τὸν ζητοῦντα ἄνθρωπον, ἀκριβῶς διότι ὁ ποθούμενος Θεὸς συγκαταβαίνει ἄνωθεν εἰς τὸν πόθον τοῦ ἀδυνάτου ἀνθρώπου. Ἡ φιλοσοφία ζητεῖ ἀπλῶς νὰ προσανατολισθῇ νοερῶς πρὸς τὸν Θεόν, τὸν ποθητὸν τῆς καρδίας, ἐνῶ ἡ θρησκεία κατέχουσα Τοῦτον ὡς ἀποκαλυφθέντα, δίδει μετὰ βεβαιότητος εἰς τὴν πιστεύουσαν καρδίαν. «Ὁ ἀγνοοῦντες εὐσεβεῖτε, τοῦτο καταγγέλλω ὑμῖν» λέγει μετὰ πεποιθήσεως ὁ Παῦλος πρὸς τοὺς φιλοσοφοῦντας Ἀθηναίους, ὡς ἔχων τὸν Θεὸν διὰ τῆς πίστεως.

Εἰδικώτερον δὲ πρὸς τὸν Χριστιανισμὸν παραβαλλομένη ἡ Ἑλληνικὴ φιλοσοφία μᾶς δίδει τὴν ἀκόλουθον περίπτου σχέσιν. Ἡ φιλοσοφία εἶναι ἡ ζητούσα ἀνθρωπίνη ψυχὴ. Ὁ Χριστιανισμὸς εἶναι ἡ ἀπαντῶσα χάρις τῆς θείας ἀγάπης. Μέχρι Χριστοῦ δὲν ὑπῆρχεν ἡ χάρις, «ὅτι ὁ Ἰησοῦς οὐδέπω ἔδοξάσθη». Ἄνευ τῆς ζωηρᾶς αὐτῆς δίψης τῶν Ἑλλήνων, ὡς ἀναγκαίας προπαρασκευῆς, δὲν εὕρισκε νόημα ἡ ἐν ὀρισμένῳ χρόνῳ ἐμφάνισις τῆς λυτρωτικῆς θρησκείας τοῦ Χριστοῦ. Χωρὶς τὴν χάριν τοῦ Χριστοῦ ἡ Ἑλληνικὴ φιλοσοφία θὰ ἔμενεν ἀτελής, ἡ δὲ ἀτέλεια εἶχεν ἤδη ὀδηγήσει εἰς τὴν ἀβεβαιότητα καὶ τὴν ἀπελπισίαν.

Ἐν τῇ φιλοσοφίᾳ ὁ ἀνθρώπινος νοῦς δι' ἰδίων δυνάμεων ζητεῖ καὶ πλησιάζει ἐν μέρει τὴν ἀλήθειαν, τὸ φῶς καὶ τὴν ζωὴν διὰ νὰ λυτρωθῇ

ἐκ τῆς ψυχικῆς δίψης. «Γνώσεσθε τὴν ἀλήθειαν καὶ αὐτὴ ἐλευθερώσει ὑμᾶς» λέγει καὶ ὁ Κύριος, πλὴν μετὰ βεβαιότητος ἐπιφέρει: «Ἐγὼ εἰμι τὸ Φῶς» καὶ «ἡ Ἀλήθεια καὶ ἡ Ζωή» καὶ «τὸ Ὑδωρ τὸ ζῶν» καὶ «ὁ Ἄρτος τῆς ζωῆς», ἀλλὰ καὶ ἡ «Ὁδὸς» ἡ ὁδηγοῦσα πρὸς πάντα ταῦτα (1).

Ὁ Θεός, ὡς ἀναγκαῖα διὰ τὸν λόγον Ἀρχή, μένει ἀπρόσιτος εἰς τὸν διψῶντα ἄνθρωπον τῆς φιλοσοφίας. Ἐν τῷ Χριστιανισμῷ ὁμῶς «ὁ Λόγος σὰρξ ἐγένετο καὶ ἐσκήνωσεν ἐν ἡμῖν ἐθεασάμεθα τὴν δόξαν αὐτοῦ, ὡς δόξαν μονογενοῦς παρὰ πατρός». Καὶ ἀκηκόαμεν αὐτὸν καὶ ἐωράκαμεν καὶ ἐθεασάμεθα καὶ αἱ χεῖρες ἡμῶν ἐψηλάφησαν (2).

Χωρὶς τὴν ἐνσάρκωσιν ἦτο ἀδύνατος ἡ ἐπικοινωνία τοῦ πλάσματος πρὸς τὸν Θεόν. Διὰ τῆς ἐνσαρκώσεως ὁ Θεός συγκαταβαίνει εἰς τὴν ὑψηλοτέραν ἀνάτασιν ποῦ ἐπέτυχεν ὁ ἄνθρωπος διὰ τοῦ πνεύματός του. Ἡ Φιλοσοφία ζητεῖ νὰ συλλάβῃ τὸ νόημα τῆς ζωῆς, διὰ νὰ καταστήσῃ αὐτὴν εὐχάριστον καὶ ὑποφερτὴν εἰς τὸν ἄνθρωπον, πλὴν οὐδὲν τὸ θετικὸν κατώρθωσεν. Εὔρε τὸ δυνατὸν τῆς ὑπάρξεως ζωῆς καὶ μετὰ θάνατον, πλὴν ἀσαφῶς καὶ μόνον διὰ μίαν ὠρισμένην περίοδον, μετὰ τὴν ὁποῖαν τὰ πάντα διαλύονται. Οὐδὲν τὸ θετικόν. Ἀπλῶς μίᾳ μικρᾷ παράτασιν τῆς βραχείας ζωῆς. Μία μικρὰ ἀπόσεισις τοῦ σκληροῦ βάρους τῆς ἀγωνίας πρὸ τοῦ τὰ πάντα μηδενίζοντος θανάτου. Ὁ Χριστιανισμὸς ὁμῶς δίδει τὸ ποθητὸν πλήρες νόημα τῆς ζωῆς. Ὁ πιστὸς Χριστιανὸς γνωρίζει σαφῶς, ὅτι «οὐκ ἔχομεν ὧδε μένουσαν πόλιν, ἀλλὰ τὴν μέλλουσαν ἐπιζητοῦμεν» (3). Ὁ θάνατος διὰ τὸν πιστὸν εἶναι ἡ ἀναγκαῖα μετάβασις πρὸς τὴν αἰώνιον ζωὴν, ὅπου «καινοὺς οὐρανοὺς καὶ γῆν καινὴν κατὰ τὸ ἐπάγγελμα Αὐτοῦ προσδοκῶμεν» (4).

Οἱ φιλόσοφοι ἐζήτησαν τὴν εὐδαιμονίαν τῆς ψυχῆς καὶ εὔρον τὴν μακαριότητα καὶ ὑψίστην ἡδονὴν ἔξω τοῦ σώματος καὶ τοῦ κόσμου τούτου ἐν τῇ θεᾷ τῶν Ἰδεῶν, τοῦ Θεοῦ. Τὴν θεᾶν ὁμῶς αὐτὴν μᾶλλον ἐνοστάλγουν ἢ ἀπήλαυον. Ὁ Χριστιανισμὸς ὠνόμασε «μακαρίους» τοὺς ἰδόντας καὶ ἀκούσαντας τὴν πρόσκλησιν εἰς τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ, ἀλλὰ καὶ τοὺς «μὴ ἰδόντας καὶ πιστεύσαντας» εἰς τὸν καλέσαντα (5). Μὲ ὁποῖον ἐνθουσιασμὸν φωνάζει ὁ ἔσοκίμασας τὴν ὑψίστην αὐτὴν ἡδονὴν Παῦλος: «καρδίᾳ πιστεύεται εἰς δικαιοσύνην στόματι δὲ ὁμολογεῖται εἰς σωτηρίαν» (6). Ὅποῖον βάθος μελέτης τῆς πραγματικότητος! Ἀρκεῖ νὰ πιστεύσῃ τις εἰς Αὐτὸν διὰ νὰ δικαιωθῇ. Καὶ ἀρκεῖ νὰ

1. Ἰωάν. 8,12 1,4 6.35 9,5 12, 46 14,6 410-14.

2. Ἰωάν. 1,14. Α'. Ἰωάν. 1,1 ἔ.

3. Ἐβρ. 13, 14.

4. Ἰωάν. 5, 34 Β'. Πέτρ. 3, 13.

5. Μρ. 13, 16 Λκ. 10, 13 Ἰωάν. 20, 29.

6. Ρωμ. 10, 9-10.

ὁμολογήσει τις Αὐτὸν διὰ νὰ σωθῆ, διὰ νὰ μεταβῆ πρὸς τὸν Πατέρα! Διὰ τοὺς πιστεύοντας εἰς Αὐτὸν παρακαλεῖ ὁ Χριστὸς τὸν Πατέρα: «Ἴνα πάντες ἐν ᾧσιν, καθὼς σὺ Πάτερ ἐν ἐμοὶ κάγω ἐν σοί, ἵνα καὶ αὐτοὶ ἐν ἡμῖν ᾧσιν... ἐγὼ ἐν αὐτοῖς καὶ σὺ ἐν ἐμοὶ ἵνα ᾧσι τετελειωμένοι εἰς ἐν, ἵνα γινώσκῃ ὁ κόσμος ὅτι σὺ μὲ ἀπέστειλας καὶ ἠγάπησας αὐτοὺς καθὼς ἐμὲ ἠγάπησας... θέλω ἵνα ὅπου εἰμί ἐγὼ κάκεινοι ᾧσι μετ' ἐμοῦ, ἵνα θεωρῶσι τὴν δόξαν τὴν ἐμήν» (Ἰωάν. 17). Ἡ φιλοσοφία συλλαμβάνει τὸν Θεὸν ὡς τὴν πρώτην ἀρχὴν καὶ αἰτίαν τοῦ παντός, πλὴν ἀσφῶς, ὡς τι ἀσύλληπτον καὶ ἀπερίγραπτον. Ὡς τὸ ὑψιστον ἀγαθὸν τὸν ἀπόλυτον νοῦν, τὸ κινουὺν ἀκίνητον τὸ ὑπὸ πάντων ἐρώμενον, ἀλλὰ οὐδένα ἀγαπῶν—διὰ τὴν τελειότητα καὶ αὐτάρκειαν αὐτοῦ. Πᾶσα κίνησις ἢ ἐνέργεια τοῦ Θεοῦ θὰ προσέβαλε τὸ ἀπόλυτον αὐτοῦ κατ' Ἀριστοτέλη. Διὰ τοῦτο ὁ Θεὸς εἶναι κλεισμένος εἰς ἑαυτόν. Μόνον του ἔργον εἶναι νὰ νοῆ ἑαυτόν. «Νόησις νοήσεως» εἶναι ὁ Θεὸς τοῦ Ἀριστοτέλους. Δὲν τὸν αἰσθάνεται ὡς Πατέρα, δὲν τὸν πλησιάζει ὡς λυτρώνουσαν χάριν. Πατὴρ τῆς ἀγάπης εἶναι ὁ Θεὸς τοῦ Χριστιανισμοῦ. «Τοσοῦτον ἠγάπησεν ὁ Θεὸς τὸν κόσμον, ὥστε τὸν Υἱὸν Αὐτοῦ τὸν μονογενῆ ἔδωκεν, ἵνα πᾶς ὁ πιστεύων εἰς Αὐτὸν μὴ ἀπόλυται ἀλλ' ἔχη ζωὴν αἰώνιον». Ἡ μεγαλειώδης σκηνὴ τῆς σωτηρίας τοῦ ἀσώτου υἱοῦ δὲν περιέχεται εἰς τὴν φιλοσοφίαν, οὐδὲ τὸ πνεῦμα τοῦ φιλοσόφου δύναται νὰ κράξῃ: «ἄββὰ ὁ πατήρ» ὡς κράζει τὸ τοῦ χριστιανοῦ (1). Καὶ ἵνα ἀφήσωμεν τὸν ἱερὸν Αὐγουστίνον νὰ ὁμιλήσῃ: «Εἰς τὰ βιβλία τῶν νεοπλατωνικῶν (τὸ μόνον Ἑλληνικὸν φιλοσοφικὸν σύστημα τῆς ἐποχῆς του) ἀνέγνωσα περίπου τὰ ἐξῆς: «Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ λόγος καὶ ὁ λόγος ἦν πρὸς τὸν Θεὸν καὶ Θεὸς ἦν ὁ λόγος. Οὗτος ἦν ἐν ἀρχῇ πρὸς τὸν Θεόν. Πάντα δι' αὐτοῦ ἐγένετο καὶ χωρὶς αὐτοῦ ἐγένετο οὐδὲ ἐν ὃ γέγονεν, ἐν αὐτῷ ζωὴ ἦν καὶ ἡ ζωὴ ἦν τὸ φῶς τῶν ἀνθρώπων. Καὶ τὸ φῶς ἐν τῇ σκοτίᾳ φαίνει καὶ ἡ σκοτία αὐτὸ οὐ κατέλαβεν». Ἀνέγνωσα ὅτι ἡ ἀνθρωπίνη ψυχὴ μαρτυρεῖ μὲν περὶ τοῦ φωτός, ἀλλὰ δὲν εἶναι φῶς αὐτὴ ἢ ἰδίᾳ καὶ, ὅτι τὸ ἀληθὲς φῶς ὅπερ φωτίζει πάντα ἄνθρωπον ἐρχόμενον εἰς τὸν κόσμον εἶναι ὁ λόγος, οὗτος οὗτος ὁ Θεός... Ἀλλὰ τὸ χωρίον «εἰς τὰ ἴδια ἦλθε καὶ οἱ ἴδιοι αὐτὸν οὐ παρέλαβον, ὅσοι δὲ ἔλαβον αὐτόν, ἔδωκεν αὐτοῖς ἐξουσίαν τέκνα Θεοῦ γενέσθαι» δὲν τὸ ἀνέγνωσα εἰς τὰ βιβλία ταῦτα... ὅτι «ὁ λόγος σὰρξ ἐγένετο καὶ ἐσκήνωσεν ἐν ἡμῖν», ὅτι «ἑαυτὸν ἐκένωσεν» καὶ «κατὰ καιρὸν ὑπὲρ ἀσεβῶν ἀπέθανεν» ἢ καθὼς καὶ τὸ «δεῦτε πρὸς με πάντες οἱ κοπιῶντες καὶ πεφορτισμένοι», δὲν εἶχον ἀναγνώσει εἰς τὰς μνησθείσας γραφάς» (2).

1. Ἰωάν. 3,16. Γαλ. 45 Ἀκ. 15.

2. Αὐγουστίνου, «Ἐξομολογήσεις» (Μετάφρασις Α. Δαλέξiou, Ἀθῆναι 1933, τεῦχος Α' σελ. 163 ἐ.).

Οἱ φιλόσοφοι ἐζήτησαν τὴν λύτρωσιν μόνον διὰ τοὺς φιλοσόφους καὶ οἱ ἴδιοι ἀκόμη δὲν ἐπέτυχον αὐτήν. Ὄταν ὁμοῦς ἦλθεν ὁ Ἰησοῦς ἡ θύρα ἠνοιχθή πρὸς πάντας διὰ νὰ εἰσέλθουν εἰς τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν. Οἱ Ἀπόστολοι δύνανται πλέον νὰ χαίρωνται διότι ἤδη «τὰ ὀνόματα αὐτῶν ἐγράφη ἐν τοῖς οὐρανοῖς» ἢ δὲ «βασιλεία τοῦ Θεοῦ ἐντὸς αὐτῶν ἐστίν». Οἱ πιστοὶ Χριστιανοὶ δὲν εἶναι πλέον «ξένοι καὶ πάροικοι ἀλλὰ συμπολίται τῶν Ἁγίων καὶ οἰκεῖοι τοῦ Θεοῦ» (1). «Τὰ μωρὰ καὶ ἀσθενῆ τοῦ κόσμου καλοῦνται ἵνα καταισχύνουν τοὺς σοφοὺς· καὶ τὰ ἀσθενῆ τοῦ κόσμου ἐξελέξατο ὁ Θεὸς ἵνα καταισχύνῃ τὰ ἰσχυρά». Οἱ λησταὶ καὶ «οἱ τελῶναι καὶ αἱ πόρναι» διὰ τῆς μετανοίας καὶ τῆς πίστεως εἰς Χριστὸν ἐλκύουν ἐφ' ἑαυτῶν πλουσίαν τὴν σώζουσαν θείαν χάριν καὶ «προάγουσιν εἰς τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ» τοὺς θεωρουμένους ὡς γνώστας τῆς ἀληθείας (2). «Ἄνθρωποι ἀμαθεῖς ἐγείρονται καὶ ἀρπάζουσι τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ καὶ ἡμεῖς μεθ' ὅλας ἡμῶν τὰς γνώσεις αἰχμαλωτιζόμεθα ὑπὸ ποταπῶν συμφερόντων καὶ ταπεινῶν ἡδονῶν», παραπονεῖται ἐναντίον ἑαυτοῦ ὁ φιλόσοφος Αὐγουστίνος, ὀλίγην ὥραν πρὸ τῆς μετανοίας αὐτοῦ.

Ὁ Φιλόσοφος ζητεῖ ἐν τῇ ἀσταθεῖ φύσει τοῦ ἀνθρώπου νὰ εὕρῃ τὴν φύσιν τῆς ἀρετῆς, ἀπαραιτήτου πρὸς ἀνάτασιν, καὶ εὕρισκει αὐτὴν ἀνεξάρτητον τοῦ κόσμου τούτου. Εὕρισκει αὐτὴν μέσα εἰς τὴν ψυχὴν του, εἰς τὴν ἀρίστην ἐνέργειαν τῆς ψυχῆς, ἣτις δὲν στρέφεται πλέον πρὸς τὰ τοῦ κόσμου τούτου, ἀλλὰ ἔξω πρὸς τὸ ὑψιστον ἀγαθόν, πρὸς τὸν Θεόν, πλην ὅμως ἀορίστως. Διὰ τοῦ Χριστιανισμοῦ ἡ ἀκαθόριστος αὐτὴ ὁρμὴ τῆς ψυχῆς τοῦ ἀνθρώπου λαμβάνει μορφήν σαφῆ καὶ κατεύθυνσιν βεβαίαν. Ὁ Χριστιανὸς ἔχει πρὸ αὐτοῦ τὸ πρότυπον τοῦ δικαίου καὶ ἐναρέτου ἐν τῷ προσώπῳ τοῦ Χριστοῦ καὶ τῶν ἁγίων αὐτοῦ. Ὁ Χριστιανὸς ἐξετάζει πῶς ἠθέλησε τὴν ἀρετὴν ὁ Χριστὸς ἢ πῶς ἀπεκαλύφθη αὐτὴ εἰς τὸν Παῦλον καὶ τὰς λοιπὰς ἐξ ἀποκαλύψεως αὐθεντίας τῆς Χριστιανικῆς Ἀληθείας. Ἡ φιλοσοφικὴ προσπάθεια δὲν παρέχει οὐδεμίαν βεβαιότητα εἰς τὸν ἀγῶνα τῆς ἠθικῆς τελειώσεως, διότι στηρίζεται μόνον εἰς τὴν ἀσθενῆ φύσιν τοῦ ἀνθρώπου, διὸ καὶ ὠδήγησεν εἰς τὴν γενικὴν ἀβεβαιότητα. Οἱ Χριστιανοὶ ἀποβλέποντες εἰς τὸν ἀγαπήσαντα ἡμᾶς Κύριον, τὸ πρότυπον τῆς ζωῆς ἡμῶν, δὲν «κἀμνωμεν τὰς ψυχὰς ἡμῶν ἐκλυόμενοι», δὲν λιποψυχοῦμεν. Ὁ Χριστιανὸς τὰ πάντα πλέον ποιεῖ καὶ δύνανται «ἐν τῷ ἐνδυναμοῦντι αὐτὸν Χριστῷ». Τὰ δὲ «ἀδύνατα παρ' ἀνθρώποις δυνατὰ παρὰ τῷ Θεῷ». Διὸ «μείνατε ἐν ἐμοί, λέγει ὁ Κύριος,

1. Λκ 10,20 17,21. Ἐφ. 2,13.

2. Α' Κορ. 1,27. Μτ. 21,31.

διότι χωρίς ἐμοῦ οὐ δύνασθε ποιεῖν οὐδέν» (1). Ὄταν ὅμως ὁ πιστεύων Χριστιανὸς διὰ τῆς φιλοσοφικῆς σκέψεως ἔχει πλησιάσει τὴν Χριστιανικὴν ἐξ ἀποκαλύψεως δεδομένην τελείαν ἀλήθειαν, τότε κατανοεῖ καὶ δέχεται αὐτὴν εὐκολώτερον καὶ ἡ καρποφορία εἶναι ἀποτελεσματικωτέρα. Τότε γνωρίζει ὅτι αὕτη δὲν εἶναι οὐτοπία, παραλογισμὸς ἢ ἀσκητισμὸς... ἀλλ' εἶναι Ἀλήθεια ἰδεώδης, ὑπὲρ λόγον καὶ ἔννοιαν. Εἶναι ἀλήθεια ἣτις κατ' ἐξοχὴν ἰδιάζει εἰς τὸ «φιλόσοφον» τῆς ψυχῆς μας, ὅπερ φιλόσοφον ἀποτελεῖ κατ' ἐξοχὴν τὴν φύσιν ἡμῶν. Ὄταν δὲ ἔχωμεν τὴν βεβαιότητα, τότε μετὰ μεγαλυτέρας σταθερότητος καὶ «δι' ὑπομονῆς τρέχομεν τὸν προκείμενον ὑμῖν ἀγῶνα».

Γενικῶς οἱ φιλόσοφοι, ὡς τὸ ἀνθρώπινον πνεῦμα, βαδίζουν ψηλαφητί, ὡς εἰς τὸ σκότος, ζητοῦντες «εἰ δυνατόν ψηλαφήσειαν αὐτὸν καὶ εὗροιεν». Ὁ Χριστιανισμὸς εἶναι τὸ ἀποκαλυφθὲν φῶς τῆς βεβαιότητος, τὸ φωτίζει τὸ ὅλον μυστήριον περὶ κόσμου καὶ Θεοῦ. Διὰ τοῦ φωτὸς τοῦ Χριστιανισμοῦ ὁ ἄνθρωπος ἐπεκτείνει τὴν ἀκτῖνα τῆς γνώσεώς του μέχρι τῆς ἀρχῆς τοῦ κόσμου καὶ ὀπίσω αὐτῆς ἀκόμη, μέχρι τοῦ ὅτι «ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ λόγος». Προχωρεῖ καὶ πέραν τοῦ τέλους καὶ τῶν ὁρίων τῆς παρουσίας ζωῆς, ὅπου θὰ ἐπικρατήσῃ τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ καὶ θὰ ἔλθῃ ἡ βασιλεία αὐτοῦ «ὡς ἐν οὐρανῷ καὶ ἐπὶ τῆς γῆς». Πλήρως οὐδεὶς δύναται νὰ συλλάβῃ τὰ θεῖα σχέδια. Οὔτε ἡ θρησκεία οὔτε ἡ φιλοσοφία θὰ διαφωτίσουν ταῦτα τελείως, πολὺ δὲ ὀλιγώτερον ἡ ἐπιστήμη. Καὶ διὰ τοῦ Χριστιανισμοῦ θὰ μένουν πάλιν λογικῶς σκοτεινὰ καὶ συγκεκαλυμμένα. Καὶ ἐδῶ «δι' ἐσώπτρου καὶ ἐν ἀνίγματι» θὰ βλέπωμεν (2), ὡς τονίζει ὁ Παῦλος.

Ἡ Χριστιανικὴ Θρησκεία δὲν εἶναι οὔτε Φιλοσοφία οὔτε ἐπὶ μέρους Ἐπιστήμη τῆς Φύσεως καὶ ποτὲ δὲν πρέπει ἐκλαμβάνεται καὶ νὰ κρίνεται ὡς τοιαύτη. Δὲν εἶναι οὔτε συστηματοποιημένη φιλοσοφία ὡς ἡ τοῦ Καντίου καὶ τῶν συγχρόνων οὔτε ὡς ἡ τοῦ ζητοῦντος ἀκόμη Πλάτωνος. Εἶναι ὅμως φιλοσοφία περιπτωσιακὴ, ἀπαντῶσα εἰς διαφόρους ἀπορίας, ἃς εἶχον οἱ μαθηταὶ τοῦ Πλάτωνος. Οὕτω γίνεται «πλήρωμα» καὶ τοῦ Πλάτωνος ὅπως καὶ τοῦ «Νόμου». Ὁ Πλάτων εἶναι ἡ διψῶσα καὶ μὴ κορεννυμένη ἀφ' ἑαυτῆς ἀνθρωπότης, ὁ Χριστιανισμὸς εἶναι ἡ ἀπάντησις εἰς τὸ μεγαλύτερον ἐρώτημα ποῦ ἀπησχόλησε τὴν φιλοσοφίαν: «Ποῦ ἔγκειται ἡ εὐδαιμονία τοῦ ἀνθρώπου». Τοῦτο ὑπῆρξε τὸ κύριον αἶτημα τοῦ λογικοῦ ἀνθρώπου, «τὸ ζητεῖν καὶ εὐρίσκειν τὴν εὐδαιμονίαν». Ὁ χριστιανὸς θὰ ὀδηγηθῆται πάντοτε ὑπὸ τῆς Χριστιανικῆς δι-

1. Φιλιπ. 4,13. Ἐφ. 6,10 ἔ. Ἰωάν. 15,1—7.
2. Α' Κορ. 13,12. Β. Κορ. 5,7.

δασκαλίας πρὸς τὴν Ἀλήθειαν, θὰ δέχεται αὐθεντικῶς ὅσα ἡ Καινὴ Διαθήκη περὶ ἀληθείας ἀναφέρει ἢ ὑπαινίσσεται καὶ θὰ ἀποκρούει ὅσα ὄντως ἀντίκεινται εἰς αὐτὴν—καὶ τοιαῦτα θὰ εἶναι πάντοτε τὰ καὶ λογικῶς ἀβέβαια. Θὰ ἐξετάζη δὲ κατὰ παραλληλισμὸν ὅσα φαίνονται εἰς τὴν Καινὴν Διαθήκην, ὡς ἀδιάφορα, διότι τὴν Καινὴν Διαθήκην ἐνδιαφέρει κυρίως ὁ ἄνθρωπος καὶ δὴ ἡ σωτηρία αὐτοῦ διὰ τῆς θείας Ἀγάπης. Μὲ τὸν Χριστὸν ὡς τὸ κέντρον καὶ τὸν σκοπὸν τῆς ἀνθρωπότητος ὁλοκλήρου πρὸς ὃν καὶ ἐν ᾧ καὶ δι' οὗ θὰ οἰκοδομηθοῦν οἱ πάντες γενόμενοι «σύμμορφοι τῆς εἰκόνος Αὐτοῦ» (Ρωμ. 8,29). Κάθε σοβαρῶς μορφωμένος ἄνθρωπος ἐκεῖ θὰ εὕρισκῃ τὴν ὁλοκλήρωσιν τῆς προσωπικότητός του, διότι ἐκεῖ καὶ μόνον εὕρισκῃ τὴν λύσιν τῶν μεγαλυτέρων προβλημάτων τῆς ζωῆς αὐτοῦ. Μετὰ δὲ τὴν λύσιν τῶν προβλημάτων ἡ ζωὴ λαμβάνει νόημα. Τὸ δὲ νόημα τῆς ζωῆς δίδει τὸν κορεσμὸν τῆς πάντοτε δι' ἀλήθειαν διψώσης ψυχῆς καὶ φέρει τὴν ἡρεμίαν καὶ τὴν μακαριότητα. Τὸ νόημα τοῦτο τῆς ζωῆς θὰ βλέπουν οἱ μεγάλοι πιστοὶ εἰς τὸ μέγα σχέδιον τοῦ Θεοῦ, ὅστις παρακολουθεῖ μετ' Ἀγάπης τὸ πλάσμα Του αὐτοτελειούμενον, χωροῦν μέχρι καὶ τῆς τελευταίας βαθμίδος τῆς πνευματικῆς του ἐξελίξεως—Ἐνταῦθα φαίνεται ὅτι ὑπάρχει ὄντως νόμος τῆς ἐξελίξεως, εἰς τὴν πνευματικὴν πρόοδον τοῦ κατ' εἰκόνα καὶ ὁμοίωσιν πλασθέντος πνευματικοῦ ἀνθρώπου καὶ οὐχὶ εἰς τὸ πῶς προῆλθε τὸ ὑλικὸν καὶ ἀμφισβητούμενον σῶμα—Εἰς τὴν ἀνωτάτην αὐτὴν βαθμίδα ὁ ἀναπτυχθεὶς τῷ πνεύματι ἄνθρωπος δέχεται ἀνωθεν τὴν τελείαν θείαν ἀποκάλυψιν, δι' ἧς λαμβάνει τὴν τελευταίαν πρὸς τὰ ἄνω ὠθησιν. Εἰς τὸν ἐξελιχθέντα πνευματικῶς ἄνθρωπον δίδεται ὁ Χριστός, ὡς ἡ ὑψίστη θεία δύναμις καὶ σοφία. Διὰ τοὺς Ἰουδαίους εἶναι σκάνδαλον, ἐπειδὴ ἐζήτουν σημεῖα δυνάμεως, διὰ τοὺς Ἕλληνας μωρία, ἐπειδὴ ἐζήτουν σοφίαν λόγου διὰ νὰ πιστεύσουν. Διὰ τὸν πιστεύοντα Παῦλον ὁ Χριστός εἶναι θεία δύναμις καὶ θεία σοφία. Ἐν τῷ μυστηρίῳ τοῦ Χριστοῦ εὕρισκονται «πάντες οἱ θησαυροὶ τῆς σοφίας καὶ τῆς γνώσεως ἀπόκρυφοι». «Ἐπειδὴ καὶ οἱ Ἰουδαῖοι σημεῖα (δύναμιν) αἰτοῦσι καὶ Ἕλληνες σοφίαν ζητοῦσι (διὰ νὰ πιστεύσωσιν), ὁ Χριστιανισμὸς κηρύττει «Χριστὸν ἑσταυρωμένον Ἰουδαίοις μὲν σκάνδαλον Ἕλλησι δὲ μωρίαν, αὐτοῖς δὲ τοῖς κλητοῖς Ἰουδαίοις τε καὶ Ἕλλησιν Χριστὸν Θεοῦ δύναμιν καὶ Θεοῦ σοφίαν» (1).

ΕΠΙΛΟΓΟΣ

Τὸ Ἑλληνικὸν Πνεῦμα εἰς διάστημα χιλίων ἐτῶν, χωροῦν ψηλαφητὴ καὶ μετὰ μικρὰς διακυμάνσεις εἰς τὴν ἔρευναν αὐτοῦ, ἔφθασεν ἀπὸ τοῦ ὑλικοῦ κόσμου εἰς τὸν πνευματικὸν ἄνθρωπον καὶ ἐκεῖθεν μέχρι τοῦ Θεοῦ, ὡς τῆς

1. Α' Κορ. 1,22.